

ABD'NİN ENERJİ HÂKİMİYETİ TEORİSİ VE BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

Abdullah URAL*

Özet

Dünya hakimiyeti mücadeleleri genellikle jeopolitik teorilerden çok etkilenmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında, ABD'nin de dış politika ve milli güvenlik stratejisini jeopolitik temeller üzerine kurduğu görülmektedir. ABD Yirminci yüzyıl sonlarından itibaren bilinen dünya hakimiyet teorilerinden ayrı olarak enerji havzalarının ve enerji iletim hatlarının kontrolüne dayanan yeni bir hakimiyet teorisi geliştirmiştir. Bu yaklaşım, yirmi birinci yüzyılda küresel mücadelenin ana çerçevesini açıklayan bir teori haline gelmiştir. Bu teori çerçevesinde ABD Ortadoğu'da ve Avrasya'da yoğun olarak bulunan petrol ve doğal gaz rezervleri üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır. ABD'nin Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesini de Enerji Hakimiyeti teorisi çerçevesinde analiz etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Hâkimiyet Teorileri, jeopolitik, Enerji Hâkimiyet Teorisi, Büyük Ortadoğu Projesi, Enerji Havzaları*

THE US' HEGEMONIC THEORY OF ENERGY AND THE GREATER MIDDLE EASTERN PROJECT

Abstract

The world's hegemonic struggle has been continuously influenced by the theory of geopolitics. Historically, the US foreign policy and national security strategies are built on geopolitics. Since the last part of the 20th century, in addition to well known world hegemonic theories the US has developed a uniquely a new hegemonic theory on the control of energy reservoirs and energy distributing network. This approach has become a framework of theory which explains the struggle for global power in the 21st century. This framework assists the latest US ambition in strengthening its grip on the Middle Eastern oil wealth and markets, and extending its network of military bases and facilities, all in the name of democratisation of the Middle East and Euroasia. The US' Greater Middle Eastern Project and North Africa Project will be analyzed by the hegemonic theory of energy.

Keywords: *World Hegemonic Theory, Geopolitics, Hegemonic Theory Of Energy, Greater Middle East Project, Energy Reservoirs*

* Dr., Siyaset Bilimci

Giriş

Coğrafyayı dünya hakimiyeti açısından inceleyip değerlendirmeye çalışan Jeopolitik kuramcılar, kuramlarını oluştururken içinde buldukları dönemin siyasi, kültürel, askeri ve teknolojik gelişmelerinden etkilenmişlerdir. Pek çoğunun ortak kaygısı da, kendi ülkelerinin büyümesi ve bu durumu sürdürmesi olmuştur.

jeopolitik teoriler içerisinde özellikle hakimiyet teorileri, Dünya hakimiyeti mücadelelerini çok etkilemiştir. Son döneme kadar dünya hakimiyetiyle ilgili olarak belli başlı dört teori ön plana çıkmıştır. Bunlar; Kara Hakimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Deniz Hakimiyeti Teorisi ve Hava Hakimiyeti Teorisi başlıkları altında incelenebilir. Soğuk savaş sonrasına kadar genelde bu klasik jeopolitik teoriler ön planda olmuştur. Daha sonrasında ise, ekonomik ve kültürel boyutu ağırlıklı jeopolitik teoriler üretilmiştir. Dünyada meydana gelen gelişmeler, jeopolitik paradigmlar üzerinde değişimler yaratmaktadır. Bugün için en önemli gelişmelerden biri de dünyada enerjiye duyulan ihtiyacın artmasıdır. Bu açıdan enerji çeşitli jeopolitik yaklaşımlara temel oluşturmaktadır. Günümüzde adı koyulmamış olsa da, “Enerji havzalarına ve iletim kanallarına hakim olan, dünyaya hakim olur” şeklinde ifade edilebilecek enerji hakimiyet teorisinin özellikle ABD tarafından uygulanmakta olduğunu söylemek mümkündür.

Dünyanın enerji açısından en zengin bölgeleri Ortadoğu ve Avrasyadır. Bu bölgeler dünya ekonomisi için çok büyük değer taşımaktadır. Bu bölgelerdeki petrol ve doğalgazın dünyadaki pazarlarına güvenli bir şekilde taşınması, günümüzün önemli jeopolitik konularından birini oluşturmaktadır.

ABD'nin uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesini de enerji hakimiyeti teorisi çerçevesinde analiz etmek mümkündür. Görünürde siyasal kültür farklılıkları ve demokrasi gibi veriler paralelinde geliştirilmiş olsa da, bu proje ile ABD; bölgedeki mevcut ve muhtemel Amerikan askeri ve ekonomik varlığını korumayı, petrol ve doğalgazın diğer güçler tarafından bir silah olarak¹ kullanılmasını önlemeyi, kesintiye uğramadan kendi kontrolü içinde akışını hedeflemektedir.

Deniz Hakimiyeti Teorisi

Hakimiyet teorileri arasında başta geleni İngiliz Amiral Alfred Thayer Mahan'ın (1840-1914) Deniz Hakimiyet Teorisidir.

¹ Osman Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, 2.b., Fark Yayınları, Ankara: 2006, s. 283

Mahan teorisini geliştirdiği “Deniz Gúcünün Tarih Üzerine Etkisi (1660-1783)” (The Influence of Sea Power Upon History) adlı çalışmasını, 1890 yılında yayınlanmıştır. Amiral Mahan, deniz hâkimiyetinin dünya hâkimiyetinin anahtarı olduğu görüşündedir. Teoriye göre" Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olacaktır."²

19'ncu yüzyılda endüstri devrimi sonucunda, bir yandan yeni keşifler yapılmış, diğer yandan ekonomik ilişkiler hacim ve genişlik olarak çok büyümüştür. Hammadde aranması ve yeni ürünlerin pazarlanması ihtiyacı, deniz yollarının önemini arttırmıştır. Tarihi İpek Yolu önemini kaybetmiştir. Gelişen teknolojiler ile mesafeler kısaltmaya başlamıştır. Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan'ın “Deniz gedik ve geçitlerine hakim olan dünyaya hakim olur” şeklinde özetlenebilecek teorisi bu ortamda ortaya çıkmıştır.

Mahan'ın teorisini geliştirirken o dönemin en büyük sömürgeci güçlerinden biri olan ve deniz hâkimiyetini elinde bulunduran İngiltere'den etkilen-diği söylenebilir. Çünkü İngiltere, binlerce kilometre uzaklıktaki sömürgelerinin merkezi idareden kopmasını engellemeyi ve ticaret yollarını koruyabilmeyi deniz gücü sayesinde sağlamaktadır.

Mahan göre; ağık denizler kıtaları birbirine bağlayan engin ovalardır. Bu ovalardaki yolları kontrol etmek dünya ulaşımının kontrolü anlamını taşıyacaktır. Kara kuvvetleri ile dünyada ancak belirli ölçüde yer ele geçirilebilir. Oysa; dünya egemenliği veya büyük imparatorluklar kurmak için denizaşırı nokta ve bölgelerin de ele geçirilmesi ve bunlarla anavatan arasındaki irtibatın sürdürülebilmesi gereklidir.

Mahan'ın teorisi başta ABD olmak üzere, İngiltere, Almanya, Rusya ve Japonya'nın politikalarında etkili olmuştur.³ Soğuk savaş döneminde de ABD ve Sovyetler Birliği büyük bir deniz üstünlüğu çekişmesine girmişlerdir. Yüzyıllardır bir kara devleti (continental) olan S.S.C.B. denizci (maritime) bir devlet olabilme stratejisini izlemiştir.⁴

Kara Hakimiyeti Teorisi

Kara Hakimiyet Teorisi İngiliz bilim adamı Sir Halford J. Mackinder (1861-1947) tarafından geliştirilmiştir. Londra Üniversitesinde profesör olan İngiliz Jeopolitikçisi Mackinder, 1904 yılında, "Tarihin coğrafi mihveri" (The Geographical pivot of History) adlı bir makalesini 1919'da "Demokratik İdeal-

²Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7.Dizi, Ankara, 1989, ss.10,27

³ Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, s.27

⁴ Kemal Girgin, *Çağdaş Politika ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1975,s. 212

ler ve Gerçekler" (Democratic Ideals and Reality) isimli çalışmasını yayınlamıştır. Bu çalışmalarında ünlü Dünyanın Kalbi (Heartland) teorisini işlemiştir.

Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi, denizde petrole ulaşılmadığı, üretim kaynaklarının karada bulunduğu dönemi kapsamaktadır. Mackinder de haklı olarak, deniz gücünün öneminin azaldığını ve kara gücünün daha önemli hale geldiğini iddia etmiştir.

Mackinder, devletleri, kara ve deniz devletleri olarak sınıflandırmıştır.⁵ Genel olarak denizci milletlerin bir "deniz gücü" ve karacı milletlerin de bir "kara gücü" oluşturduğunu ileri süren Mackinder, insanlık tarihinin başlangıcından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devletlerarası mücadelenin gerçekte "kara gücü" ile "deniz gücü" arasında olduğunu iddia etmiştir. Birinci Dünya Savaşı Adalılar (İngiltere, ABD, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Japonya) ile Kıtılılar (Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu) arasında gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan da üstün deniz gücü olmuştur.⁶

Mackinder'a göre Dünya, denizlerle çevrili Avrupa-Asya ve Afrika'dan meydana gelmiş büyük bir kara parçasına sahiptir. Kısaca, Avrupa, Asya ve Afrika üç ayrı kıta değil fakat sadece bir "Dünya Adası"dır (World-Island). Dünya Adası; Asya, Avrupa ve Afrika'yı kapsamaktadır. Bu Dünya Adası ise dünya gücünün gerçek ağırlık merkezi olmaya adaydır. Diğer kıtalar, Dünya Adası'nın uyduları durumundadırlar. Dünya Adasının kalbi Doğu Avrupa ve Sibirya'nın buzlarla kaplı, dümdüz sahillerinden Belucistan ve İran'ın kızgın sarp kıyılarına kadar uzanan uçsuz bucaksız büyük arazidir. Dünya Adasının kalbinin en kritik kesimi de Doğu Avrupa'dır. Doğu Avrupa'nın önemi, Buraya hakim olacak millete insan gücü ve malzeme sağlamasında görülmektedir. Doğu Avrupa, Dünyanın kalbine açılan kapıdır. Mackinder Dünyanın kalbi olarak nitelediği bölgeyi, deniz yoluyla ulaşılamayan, neredeyse ele geçirilmez olan, hemen tümüyle kendine yeterli olmasını sağlayacak zenginlikte kaynakları bulunan bir bölge olarak tanımlamıştır.⁷

Mackinder'a göre; dünyanın kalbindeki mücadeleyi kazanan karacı bir millet, Dünya Adasının sınırsız sayılabilecek insan ve malzeme kaynaklarından da yararlanarak kısa sürede denizci milletlerle boy ölçüşebilecek bir deniz gücü oluşturabilecektir. Denizci devletlerin bu karacı devletin önünde durabilmeleri mümkün değildir. Yani ilk olarak Doğu Avrupa'ya ardından dünyanın kalbine

⁵ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Henry Holt and Company, New York, 1942, ss.38-92

⁶ Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, s.45-47

⁷ Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, s.53

ve Dünya Adası'na hakim olabilecek karacı bir millet, denizci milletleri de yenebilecek ve dünyaya hakim olabilecektir.⁸ Mackinder'in bu teorisi; "Dünyanın kalbine hakim olan; dünya adasına, dolayısı ile dünyaya hakim olur" şeklinde özetlenmiştir.

Alman Jeopolitikçi General Karl Haushofer'in de Sir Mackinder'in etkisi altında kaldığı bilinmektedir. Haushofer ve Mackinder'in görüşleri, özellikle Hitler tarafından kabul görmüş, Hitler'in Doğu Avrupa'ya yönelik politikası üzerinde de etkili olmuştur.

Mackinder'in teorisini günümüze uyarlayacak olursak Anglo-Amerikan ittifak ve onun müttefikleri okyanus güçlerini temsil ederken, Rus-Çin-İran yakınlaşmasının oluşturduğu Avrasya merkezli oluşumunun ise, karasal güçleri temsil ettiği söylenebilir. Ayrıca günümüzde Avrasya'da yer alan petrol ve doğalgaz rezervleri nedeniyle, Mackinder'in bu bölgeyi dünyanın kalbi olarak nitelemesinin isabetli olduğu değerlendirilebilir.

Hava Hâkimiyeti Teorisi

Havacılık sanayinde ve dolayısı ile kuvvetlerinde meydana gelen gelişmeler, hava kuvvetleri gücüne dayanan hâkimiyet kavramını beraberinde getirmiştir. Hava hakimiyeti yaklaşımının temelleri Birinci Dünya savaşı sonrasında İtalyan Generali Giulio Douhet (1896-1930) ve ardından Amerikalı havacılar George T. Runner ve General William Mitchel (1879-1936) tarafından atılmış ve daha sonrasında, Alexander P. De Seversky tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre; bir devletin dünya hâkimiyetini sağlayabilmesi için havada üstünlük sağlayan güçlü bir hava filosuna sahip olması gerekmektedir.

Seversky'e göre, hava kuvvetlerindeki gelişmeler sonrasında, eski jeopolitik teoriler değerlerini yitirmişlerdir. Uçaklar ve füzeler coğrafi zorlukları ortadan kaldırmışlar, zaman ve mesafe kavramlarını da değiştirmişlerdir. Yeterli ekonomik kaynaklara sahip olan bir devlet, hangi coğrafya olursa olsun oraya, dolayısı ile Dünya'ya hükmedebilecektir.⁹

Runner'a göre ise, yeterli hava gücüne sahip olmadıkça, bölgelerin önemi yoktur. Kara hâkimiyet teorisindeki Dünyanın Kalbi önemini kaybetmiş-

⁸ Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, s.86

⁹ Nevzat, Denk, *Yirmibirinci Yüzyıla Girenken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul: 2000, s.17-18

tir. Hava araçlarının kıtalar arasında kat edeceği en kısa geçiş yolu durumunda bulunan Kuzey Kutbu bölgesi, yeni bir Heartland bölgesidir.¹⁰

Hava hâkimiyeti teorisinin en önemli uygulayıcıları ABD ve İngiltere olmuştur. ABD ve İngiltere, tüm çıkarlarının olduğu bölgeleri kontrol altında tutmak amacıyla hava üsleri kurmuşlar ve sürekli hareket halinde bulunan uçak gemilerine sahip olmuşlardır. Dünyanın değişik bölgelerinde meydana gelen krizlerde bu üsler ve uçaklar kullanılmıştır. Ayrıca hava boyutu uzaya doğru genişlemiştir. Uzay, haberleşme ve istihbarat sağlama olanaklarının dışında antibalistik sistemlerin yerleştirilmesine de olanak sağlayacak potansiyelindedir.

Kenar Kuşak Teorisi

Kenar kuşak teorisi Amerikalı Uluslararası İlişkiler Profesörü Nicholas J. Spykman (1893 - 1943) tarafından geliştirilmiştir.

Spykman, Mackinder'in temel jeopolitik görüşlerinden yararlanmakla beraber onları farklı yorumlamış ve farklı sonuçlara ulaşmıştır. Mackinder'in Merkez Bölgesi'ne dayanan dünya hakimiyeti görüşünü değiştirerek Dünya adasına (Avrupa, Asya ve Afrika) hakim olabilmek için, merkez bölgesini çevreleyen kuşağa hakim olmak gerektiğini ifade etmiştir.¹¹ Mackinder'in Dünyanın Kalbi olarak nitelediği bölgenin değerini kaybettiğini ileri sürmüş ve asıl değer taşıyan bölgenin, Heartland'i çevreleyen kuşak devletlerinde olduğunu belirtmiştir. Spykman'a göre; bu çevreleyen kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dır. Bu kuşağa "Rimland" adını vermiştir.¹² Dünya Adasına hâkimiyet merkez bölgesini çeviren kaynak ve imkanları daha geniş olan kenar kuşağa hakimiyet ile mümkündür.

Spykman'ın bu teoriyi geliştirmesindeki temel amacı, ABD'nin çıkarlarının ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Ona göre; ABD bir ada ülkesi olarak kalmamalıdır. Kendi ülkesinden çok uzakta olan gelişmelerle ilgilenilmek zordur. Daha aktif bir dış politika izlemelidir. ABD, kenar kuşak ülkeleri üzerinde rakip bir devletin hakimiyetine engel olmalı, başka bir deyişle kendi etkisini arttırmalıdır. Güç kullanımından önce ise; bölgesel işbirliği girişimlerine öncelik vermelidir.

¹⁰ Servet Cömert, *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul: 2000 s.82

¹¹ Faruk Sön Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s. 427

¹² Cömert, *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, s.81

Spykman, bu önerileri daha çok Almanya'ya karşı düşünmüştür. Ama İkinci Dünya savaşı sonrasında ilk defa George Kennan tarafından ortaya atılan ve bu teorinin de etkilerini taşıyan “çevreleme politikası”, SSCB'yi hedeflemiştir.¹³ Yani Spykman, aynı zamanda ABD'nin çevreleme politikasının da fikir babasıdır denebilir. İki kutuplu yapıda dünyadaki gelişmelere karşı ABD'nin izlediği politikaları benimsemesine önemli bir katkıda bulunmuştur. 1947'den sonra Türkiye ve Yunanistan'ı desteklemeye yönelik Truman Doktrini NATO, CENTO, SEATO gibi organizasyonların kurulması Türkiye'nin NATO'ya alınması gibi gelişmeler Spykman'ın kenar kuşak teorisi ile ilintilendirilen gelişmeler olmuştur.

Enerji Hâkimiyeti Teorisi

Tarihsel olarak bakıldığında, ABD'nin dış politika ve millî güvenlik stratejisini jeopolitik temeller üzerine kurduğu görülmektedir. 20. yüzyılda ABD, bölgesel ve küresel hâkimiyetini sağlayabilmek için jeopolitik teoriler üzerine oluşturduğu bir çok stratejiden faydalanmıştır.

Bu kapsamda, ABD'nin dünyayla ilişkilerini artırmaya başladığı ilk dönemlerde Kara Hâkimiyet Teorisi ve Deniz Hâkimiyet Teorisi, dış politika ve millî güvenlik ile ilgili kararlarında temel referans noktası olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşından itibaren ise ABD, jeopolitik çıkarlarını Kenar Kuşak Teorisine göre oluşturmuştur. Yine İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ise Hava Hâkimiyet Teorisine uygun olarak yeterli hava gücüne ve uçak gemilerine sahip olmaya önem vermiştir. Daha sonra uzay boyutunun devreye girmesi ile bu teoriye uygun olarak Yıldız Savaşları Projesini gündemde tutmaya devam etmektedir.

ABD 20. yüzyıl sonlarından itibaren bilinen dünya hâkimiyet teorilerinden ayrı olarak enerji havzalarının çevrelenmesi temeline dayalı yeni bir stratejik anlayış oluşturmaya başlamıştır. Küresel hâkimiyetin yeni belirleyici unsurunun enerji kaynaklarının kontrolüne dayandığı genel olarak, “enerji kaynaklarını kontrol eden dünyayı kontrol eder” fikriyle açıklanabilecek bu yeni jeostratejik anlayış, giderek 21. yüzyılda küresel mücadelenin ana çerçevesini açıklayan bir teori haline gelmektedir. Soğuk Savaşın son bulmasından sonra SSCB gibi uluslararası etkin bir gücün sahneden çekilmesi dünya jeopolitiğinde büyük boşluklar doğurmuştur.

¹³ Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, s.512

Bu strateji çerçevesinde ABD Soğuk Savaş sonrasının kendisine sunduğu fırsatları da değerlendirerek, Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri üzerine odaklanmıştır. Küresel hâkimiyetin yeni belirleyici unsurunun enerji kaynaklarının kontrolüne dayandığı, bu anlayış çerçevesinde ABD'nin, Soğuk Savaş dönemi boyunca tam olarak etkinlik sağlayamadığı Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri üzerine odaklanarak, yeni bir bölgesel etki alanı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁴ ABD gerek Ortadoğu'da gerekse Orta Asya'da yoğun olarak bulunan petrol ve doğalgaz rezervleri üzerinde kontrol sağlamaya çalışmakta, enerji akışının kontrolünü ve güvenliğini sağlamayı öncelikli ve temel stratejilerinden biri olarak görmektedir. Enerji Hâkimiyeti Teorisi olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşıma göre ABD'nin asıl amacı, bölgedeki enerji kaynaklarını, terminallerini ve bunların intikal yollarını kontrol etmektir.¹⁵ Gelişmenin ve refah düzeyinin endüstriyel ilerlemeye bağlı olduğu günümüzde, enerji kaynaklarının ve bunların bulunduğu bölgelerin kontrol edilmesi büyük önem arz etmektedir.

ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisinin Amaçları

ABD'nin geliştirdiği enerji hâkimiyeti teorisinin ilk amacı kendi enerji ihtiyacını karşılamaktır. Sadece Çin ve Hindistan Avrupa petrole bağımlı değildir. ABD de enerji açısından belli ölçüde dışarıya bağımlıdır. ABD'nin yabancı petrole bağımlılık oranının 2001'de yüzde 52 iken, 2020'de yüzde 66 olacağı öngörülmektedir. Toplam tüketimin artmasına bağlı olarak ABD'nin 2020'de mevcut duruma göre ithalatını yüzde 60 arttırması söz konusu olacaktır. 2025 yılına gelindiğinde ise, ABD tükettiği petrolün %71'ini dışarıdan satın almak zorunda kalacaktır.¹⁶ ABD'nin ihtiyacı olan enerji talebini karşılayabilmesi enerji nakil hatlarının güvenliği ile dolayısıyla bu bölgelerdeki istikrarla da doğru orantılıdır. Çünkü bölgesel kapsamda ortaya çıksa bile, herhangi bir petrol krizinin değişmez sonucu olarak bunu, dünyadaki tüm petrol tüketicileri ödemektedir. 2002/2003 yıllarındaki Venezüela krizi, bunun klasik örneklerinden biridir: Venezüela petrolünün neredeyse tümü sadece ABD pazarına yönelik olsa da, krizin sonucunda tüm dünyadaki petrol fiyatları artmıştır. Üretimdeki herhangi bir kısıtlama, bütün dünyadaki küresel petrol fiyatının artmasıyla

¹⁴ Henry Kissinger, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Varmı?*, Tayfun Evyapan (Çev.),1.b., METU Press, Ankara: 2002, ss.127-130.

¹⁵ Armağan Kuloğlu, "NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", *Stratejik Analiz*, Cilt 5, No.54, Ekim 2004, s. 56

¹⁶ Pierre Noel, "ABD Ve Dünya Petrol Güvenliği", *Büyük Orta Doğu Projesi Bazı Veriler, Bazı Bilgiler ve Bazı Görüşler*, Derleyen: Kerem Topuz, s.10-14
http://www.iksv.org/hi/genel/kg/bildiri/kerem_topuz.doc, erişim.19.09.2007

sonuçlanmaktadır.¹⁷

İkinci olarak, enerji bölgelerini denetim altına almak istemesinde, kendi ihtiyacını garanti altına almak istemesinin yanında, asıl amaç, dünya üzerindeki rakiplerinin çok büyük ölçüde bu kaynaklara bağımlı olmasıdır. 20. yüzyılın sonunda, tarihte ilk kez, Avrasyalı olmayan bir güç –Amerika Birleşik Devletleri- dünyanın en üstün gücü olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin bu üstünlüğünü devam ettirip ettiremeyeceği, dünya güç ilişkileri üzerinde etkili olabilecek diğer güçlerin ortaya çıkmasının önlenip önlenemeyeceğine bağlıdır.¹⁸ Özellikle Avrasya ve Ortadoğu'ya egemen olabilecek ve böylece ABD'ye meydan okuma yeterliliğine sahip olacak bir rakibin ortaya çıkması ABD'nin üstünlüğünü devam ettirmesi açısından tehlikeli görülmektedir. Bu nedenle, ABD bölgedeki enerji kaynaklarını ve ulaşım yollarını kontrol ederek enerji bakımından bu bölgelere bağımlı olan ve gelecekte ABD'ye rakip olabilecek güçleri frenlemek istemektedir. Bu da enerji vanalarını kontrol ederek mümkün olabilecektir. ABD rakiplerini devre dışı bırakabilmek için bu bölgede ki enerji kaynaklarını rakiplerine karşı bir silah olarak kullanmak istemektedir.¹⁹

Brzezinski, National Interest dergisindeki 'Hegemonik Bataklık' (Hegemonic Quicksand) adlı makalesinde Ortadoğu'nun potansiyelinin Avrupa ve Asya ekonomilerini denetim altında tutma gücüne değinmektedir.

"...Bölgenin enerji kaynaklarına ilişkin veriler, ABD'ye buraya egemen olmaktan başka bir alternatif bırakmamaktadır. O nedenle ABD, Ortadoğu'yu kendi stratejik çıkarlarına uygun olarak şekillendirmelidir. Bu bölgeye egemen olmak ABD'ye başka bir stratejik manivela da sağlamaktadır: Bu, ekonomileri, bölgeden güvenli petrol akışına bağımlı olan Avrupa ve Asya ekonomilerini denetim altında tutma gücüdür. Bu bölge o kadar önemlidir ki, ABD herhangi bir bölgesel gücün beklenti ve önceliklerini buraya dayatmasına izin vermemelidir"²⁰

Brzezinski ayrıca, ABD'nin rakipleri üzerinde ekonomik baskı kurabilmesi için, sadece Ortadoğu'daki petrol ve gaz kaynaklarını denetim altında bulundurmasının yeterli olmayacağını belirtmektedir. Komşu bölgelerde bulunan enerji kaynaklarının, erişim ve sevk yollarının da kontrolü gerekmektedir. Özellikle, Avrasya'daki stratejik enerji kaynaklarının ve ulaştırma hat-

¹⁷Noel, "ABD Ve Dünya Petrol Güvenliği",s.14

¹⁸ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık(Çev.), Sabah Kitapçılık, İstanbul 1998,s. 5-6

¹⁹ Armağan Kuloğlu ve Fatma Elif Salkaya, "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004, s.25.

²⁰Zbigniew Brzezinski, "Hegemonic quicksand", *National Interest*, winter 2003/04. s.6

larının da ABD'nin kontrolü altında olması gerekmektedir. "Başka herhangi bir rakip süper gücün Amerikan çıkarlarını tehdit edecek biçimde ortaya çıkmasını engellemek"²¹ Orta Asya'nın da kontrolünü gerekli kılmaktadır. ABD açısından, her iki bölgede de yoğun olarak bulunan petrol ve doğal gaz rezervleri üzerinde kontrol sağlanması, enerji nakil hatlarının güvenliğinin tesis edilmesi bu kaynakların bulunduğu ülkelere coğrafi olarak daha yakın bulunan Rusya ve Çin gibi aktörlerin bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini²² sınırlandıracaktır.

Gerçekten de küresel aktörlerin petrole bağımlılıkları her geçen gün artmaktadır. Küresel düzeyde petrol ihtiyacındaki artış yıllık yüzde 1.7 oranındadır. Petrol tüketimi 2003'te günde 66 milyon varilken, 2020'de 119 milyon varil olacaktır. Kuzey Amerika'nın 2025'e dek Ortadoğu'dan alacağı petrol yüzde 85 artacak, bunun büyük bir kısmı ABD'de tüketilecektir. 2025'e kadar Avrupa'nın Ortadoğu'dan petrol alımı yüzde 57, Japonya'nın yüzde 50, Pasifik'teki gelişmekte olan ülkelerin yüzde 100 ve Çin'in ise yüzde 500 artacaktır.²³ 2025 yılına gelindiğinde, ABD'de tüketilen petrolün % 71'i, Batı Avrupa'dakinin % 68'i, Çin'dekinin % 73'ü kendi ülkeleri dışından sağlanacaktır.²⁴

Petrol fiyatları, ülke ekonomik performansını etkileyen faktörlerin başında yer almaktadır. Fiyatlardaki artışın yüksek ve uzun süreli olması, Petrol ithalatçısı konumundaki ülkelere ödemeler dengesini bozmaktadır. Enflasyon ve girdi maliyetleri artmakta bu durum da, işsizlik ve dolayısıyla ekonomik kriz olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Petrol ithalatçısı ülkelerin uluslararası rezerv gereksinimi de artmaktadır. Petrol fiyatında meydana gelen artış sonucu ortaya çıkan ticaret kayması, petrol ithal eden ülkelere, petrol ihraç eden ülkelere doğru bir gelir transferi oluşturmaktadır.

ABD'nin enerji hâkimiyet teorisinin bir diğer amacı kurulu ekonomik düzenin devam ettirilmesini sağlamaktır. Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri, ürettikleri malların çoğunu ABD'ye ihraç etmektedirler. Bunun karşılığında 500 milyar dolarlık dış ticaret açığı bulunan ABD, borçlanmaktadır. ABD, bu ülkelerin yeni pazarlar bulmalarına imkân vermek istememektedir ve kurulmuş düzenin devam etmesini sağlamak amacıyla hareket etmektedir. Enerjinin kontrolü

²¹ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası...*, s:24

²² Kissinger, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Varmı?*, ss.127-130.

²³ Anthony H. Cordesman, *Middle Eastern Energy After the Iraq War: Current and Projected Trends*, January 30, 2004, *Center for Strategic and International Studies*, Washington DC: 2006, s.17-22 [http://www.csis.org/media/csis/pubs/meeafteriraq\[1\].pdf](http://www.csis.org/media/csis/pubs/meeafteriraq[1].pdf) 1- 35, Erişim:17.02.2008

²⁴ Noel, "ABD ve Dünya Petrol Güvenliği", s.10-14

sayesinde hem Avrupa'nın ağırlıklı olarak bağımlı olduğu enerji kaynaklarının güvenliğini sağlayacak hem de bu kaynaklar üzerinde etkinlik elde ederek, AB'nin kendi çıkarları doğrultusunda hareket kabiliyetini kısıtlayabilecektir. Çünkü diğer küresel aktörler gibi AB endüstriyel demokrasileri²⁵ de Ortadoğu ve Avrasya bölgelerinden gelecek olan enerji kaynaklarına bağımlıdırlar.

Tablo 1. Petrol Talebi ve İthal Bağımlılık Oranları

2005 **2010** **2015** **2030**

	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim (mb/d)	İthal Bağımlılığı (%)
ABD	20,6	64	21,6	66	23,1	69	25	74
Çin	6,6	46	8,4	55	10	63	15,3	77
Hindistan	2,6	69	3,2	72	3,7	77	5,4	87
OECD	47,7	56	49,8	60	52,4	62	55,1	65
Avrupa	13,5	79	13,9	85	14,3	89	14,1	92
Dünya	83,6	-	91,3	-	99,3	-	116,3	-

Kaynak: IEA. International Energy Agency (IEA), World Energy Outlook (WEO) 2006

Enerji Hâkimiyeti Teorisinin Uygulama alanı: Büyük Ortadoğu

Amerika'nın uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu projesinin (BOP) başta gelen amacı enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerji akışını kontrol etmektir. Dolayısı ile BOP'u enerji hâkimiyeti teorisi doğrultusunda analiz etmek mümkündür.

Petrol ve doğalgaza alternatif enerji kaynakları bulunmadığı veya üretilmediği taktirde enerji üretimine ve dağıtımına hakim olacak devlet küre-

²⁵ Kissinger, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Varmı?*, s.127

sel hakimiyette ön plana çıkacaktı. Dolayısı ile Ortadoğu bölgesinin Amerikan çıkarları doğrultusunda düzenlenmesi, Amerikan hakimiyetinin devamını sağlamak için son derece önemli ve acil bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Ortadoğu açısından baktığımızda, ABD'nin enerji kaynakları ve sevk yollarını kontrol etmek istemesinin nedeni sadece, kendi petrol ihtiyacını karşılamak veya dünyayı birlikte yönetmeyi planladıkları "uluslarüstü şirketlerin" petrol ticaretini sürdürmelerini güvence altına almak değildir. ABD, ihtiyacının büyük bir bölümünü çok verimli kendi kaynaklarından, geri kalan ihtiyacının önemli bir bölümünü Meksika, Venezüella ve Kuzey Denizi'nden (Norveç) karşılamakta, sadece küçük bir bölümünü Ortadoğu ülkelerinden almaktadır. Dolayısıyla, bölgeyi denetim altına almak istemesinde, kendi ihtiyacını garanti altına almak amacıyla ilgili hesaplar olmasıyla birlikte, asıl amaç, dünya üzerindeki rakiplerinin çok büyük ölçüde bu kaynaklara bağımlı olmasıdır. ABD Avrupa ve Rusya'dan önce bölgeyi kontrol etmek istemiş, aksi takdirde askeri ve siyasi etkinliğin yanında ekonomik gerilemesinin söz konusu olacağına inanmıştır.

Soğuk Savaşın son bulmasından sonra, SSCB gibi uluslararası etkin bir gücün sahneden çekilmesi sonucunda dünya jeopolitiğinde oluşan büyük boşlukları küreselleşme ve yeni dünya düzeni yaklaşımı ile dolduramayacağına inanan ABD, 11 Eylül saldırılarını fırsat bilerek fiili müdahaleye başlamıştır. Çünkü, 11 Eylül saldırıları bu bölgeye müdahaleyi açıklayabilecek yeterli bir gelişme değildir.²⁶ Irak müdahalesi enerji alanlarına sahip olarak küresel hegemon güç olabilmek çerçevesinde değerlendirilmelidir.²⁷ Bu projenin izlerini ve yöntemlerini 11 Eylül öncesi ve sonrasında hazırlanan raporlarda görmek mümkün olmaktadır.

1998 yılında Zalmay Khalilzad ve Ian O. Lesser tarafından derlenen ve araştırma kurumu RAND tarafından yayınlanan "21. Yüzyılda Çatışma Kaynakları" (Sources of Conflict in the 21'st Century) adlı incelemenin "Büyük Ortadoğu'daki Çatışma Kaynakları" (Sources of Conflict in the Greater Middle East)²⁸ bölümünde Ortadoğu Bölgesinin ABD için önemi üzerinde durulmuş ve bu bölgede Amerikan çıkarları için tehdit oluşturacak tehlikelere dikkat çekilmiştir.

Rapora göre: bu tehditlere karşı Amerika Ortadoğu'daki çıkarlarını ko-

²⁶Sedat Laçiner , "Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=153>, 13.05.2008

²⁷ Laçiner,"Irak Savaşı...", par.5

²⁸ Ian O. Lesser, Bruce R. Nardulli, and Lory A. Arghavan, "Sources Of Conflict In The Greater Middle East", Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser(ed.),*Sources of Conflict in the 21st Century Regional Futures and U.S. Strategy*, Published by RAND 1998, s.180-230
http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR897/

rumak için askeri güç kullanmalıdır. Bölge; “ABD çıkarlarının tehlikede olduğu, çatışmaların sürekli devam ettiği ve ABD'nin askeri gücüne olan talebin yüksek olduğu yer” olarak tanımlanmaktadır. Amerika yapacağı müdahale ile terörle mücadele ederek, bölgedeki enerji güvenliğini, bölgesel istikrarın geliştirilmesini sağlamış olacaktır.²⁹

Büyük Ortadoğu Projesi öncesi hazırlanan bir diğer çalışma ABD Ulusal Enerji Politikaları Geliştirme Grubu'nun(NEPD), 17 Mayıs 2001'de yayımlanan Ulusal Enerji Stratejisi Belgesidir. Bu raporda özetle; ABD petrol açığının “ekonomiyi, yaşam standardını ve ulusal güvenliğini tehdit edeceği”³⁰ yolunda uyarılarda bulunmaktadır.

Bu belgedeki temel uyarılar şöyledir;

1.Global enerji politikaları global ekonomik büyümenin temeli olarak tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

2. Enerji güvenliği Dış politika ile Ekonomi ve Ticaret diplomasislerinin önceliği haline gelmelidir.

3. Global enerji kaynakları arzında yer alan bölge ve ülke sayısı arttırılmalı ve çeşitlendirilmeli, orta-uzun vadede daha istikrarlı ve güvenli bir global enerji piyasası oluşturulmalıdır.

4. Enerji ve taşıma yollarının güvenliğinin sağlanması, güvenlik stratejilerinin temeli olmalıdır.

5.Enerji kaynaklarında dışa bağımlılık dengesi korunmalı, arz kaynakları çeşitlendirilmelidir.³¹

Amerika'nın Ortadoğu Projesinin amaçları ve enerjinin önemi ile ilgili olarak açıklayıcı olabilecek bir diğer çalışma İsrail'deki Bar-Ilan Üniversite'sine bağlı 'Begin-Sadat Stratejik Çalışmalar Merkezi' (The Begin-Sadat Center For Stratejik Studies) adlı stratejik araştırmalar kurumunun, RAND kuruluşuna danışmanlık yapan Bradley

A.Thayer'in imzasını taşıyan “Amerikan Barışı ve Ortadoğu”(The Pax Americana and the Middle East)³² başlıklı çalışmadır. Thayer, Pax Amerika'nın

²⁹ Ibid.s.200-230

³⁰ James A. Paul, “Oil Companies in Iraq: A Century of Rivalry and War”, *Global Policy Forum*, November 2003, <http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/2003companiesiniraq.htm>

³¹ *Report of the White House National Energy Policy Development Group*, 2001, <http://www.eia.doe.gov/oiaf/demand.html>.Erişim:27.01.2007, Can Fuat Gürlelel, “Yeni Düzenin Sihirli Anahtarı: Petrol Ekonomisinin Analizi,” kasım 2003, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAE), www.turksae.com/sql_file/1085043592petrolanalizi.ppt,12.01.2007

³² Bradley A. Thayer, “The Pax Americana and the Middle East:U.S. Grand Strategic Interests in the Region After September 11”, *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies ,Bar-Ilan University, Middleeast Security and Policy Studies No. 56* Ramat Gan, December 2003 s.1-58, <http://www.biu.ac.il/Besa/pax.pdf> erişim:26.11.2007

Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak ve bu çıkarları geliştirmek için neler yapılması gerektiği konusunda öngörülerde bulunmaktadır. Thayer'e göre; SSCB'nin dağılması, Amerika için büyük bir fırsat ortamı oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ta gerçekleştirilemeyenler bu fırsattan yararlanılarak gerçekleştirilmelidir. Bu boşluktan yararlanarak ABD siyasal ve ekonomik liberal sistemini yaymalıdır. Bunu da herhangi bir rakip güç ortaya çıkmadan yapması gerekmektedir. Ortadoğu'daki rejimleri değiştirmek için güç kullanılmalıdır. Amerikan gücünü kullanmanın esası, çıkarları korumak, üstünlüğü sürdürmek ve Amerikan prensiplerini yaymaktır. ABD'nin büyük stratejisi, "egemen güç üstünlüğünü" esas alır. Egemenlik, bir devletin askeri gücüyle, diğerlerine hâkim olduğu uluslararası politika şartlarıdır. Amerikan egemenliği, diplomatik-ekonomik-askeri çıkarlarını geliştirme, uluslararası ortamı şekillendirme ve düşünceleri yayma yeteneğindedir... Tarihte de olduğu gibi, petrol endüstrileşmiş demokrasilerin ekonomilerinin ve askeri sistemlerinin en kritik unsurudur. Amerika petrol sahalarında etkin olmalıdır.³³

Bugün için Ortadoğu dünya petrol rezervlerinin yüzde 65,4'üne sahiptir. Bu rezerv 1.047 milyar varildir. Mısır, Cezayir, Libya ve Tunus rezervleri de eklenince toplam rezerv dünya rezervlerinin yüzde 69,6'sına ulaşmaktadır. Ortadoğu petrolünün kalitesi bir hayli yüksek ve maliyeti de ucuzdur. Ortadoğu'nun potansiyel rezervleri ise 252.5 milyar varildir.³⁴

Petrol dünya enerji tüketiminde yaklaşık yüzde 40'la halen birinci sırada yer almaktadır. Bu oran ulaşım sektöründe yüzde 97'dir.³⁵ Alternatif enerji kaynakları bulunmadığı takdirde gelecekte de petrolün bu üstünlüğü devam edecektir. Geleceğin küresel petrol ihtiyacını karşılayabilecek ve bu maksatla üretimi artırabilecek bölge Ortadoğu'dur.³⁶ Enerji açısından bu bölgeye bağımlılık artacaktır.

ABD açısından Ortadoğu beklenen istikrara sahip gözükmemektedir ve hükümetler değil, fakat yöre halkları genelde ABD karşıtıdır. Bu durumda sürekli askeri güç bulundurmanın yanında bölgedeki ülkelerin siyasal ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılmaları gerekli gözükmektedir. ABD için enerji akışının sürekliliğini ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede istikrar ve güvenliği sağlamak bir zorunluluk olarak algılanmaktadır. Resmi ağızlardan açıkça ifade edilmese değindiğimiz raporlardan ve başka çıkarımlardan, Ame-

³³ Ibid.s.40

³⁴ Cordesman, Middle Eastern Energy...,s.24-30

³⁵ Tayyar Arı, "Petrol: Amerikan Politikalarının İtici Gücü", s.4,

<http://www.tayyarari.com/2oill.doc>, erişim: 17.09.2007

³⁶ Thayer, The Pax Americana..., s.51

rika'nın Ortadoğu projesi ile ilgili amaçlarının başında; enerji havzalarının ve kaynaklarının kontrolünün³⁷ dolayısı ile enerji hâkimiyeti teorisinin olduğunu belirtmek mümkündür.

Sonuç

Dünyada artan nüfus ve gelişen teknolojiye bağlı olarak, enerji ihtiyacı giderek büyümektedir. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma için, kesintisiz bir enerji kaynağı gereklidir. Ekonomik düzeyde gelişmenin sağlanması büyük ölçüde enerjiye bağlı olduğundan gelecekte enerjiye daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Gelişmişlik, ancak sürdürülebilir kalkınmanın gereksinimi olan enerjinin, zamanında, yeterli miktar ve kalitede, güvenilir, ekonomik şartlarda temin edilmesiyle mümkün olmaktadır. Artan talebi karşılamak için ise sınırlı olan enerji kaynakları büyük hızla tüketilmektedir. Küresel boyutta enerji kaynaklarının durumu değerlendirildiğinde, petrol, kömür ve doğalgaz önemli enerji kaynakları olmayı sürdüreceklerdir. Diğer enerji kaynaklarının toplam enerji üretimi içindeki payında artış söz konusu olsa da bu durum küresel ekonomiye yön verecek yeterlilikte değildir.

Küresel hâkimiyet ekonomik büyüklüğe, ekonomik büyüklük de bir ölçüde enerji kaynaklarına bağlı olduğundan, bu kaynakların elde edilmesine yönelik politikalarda artmaktadır. Amerika da küresel hâkimiyet planlarını enerji hâkimiyeti teorisi doğrultusunda gerçekleştirebilmek için Büyük Ortadoğu Projesini uygulamaya koymuştur. ABD'nin Irak müdahalesi bu projenin uygulanması için gerektiğinde askeri müdahale seçeneğinin de devreye sokulabileceğini göstermiştir. ABD'nin bu bölgede kendi çıkarlarına uygun olarak beraber hareket edebileceği küresel ve bölgesel ortaklarının kimler olacağı konusundaki belirsizlik ve diğer hesaplanamayan gelişmeler bu projenin uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır.

Dolayısı ile Amerika'nın enerji politikaları çerçevesinde oluşturmaya çalıştığı küresel hâkimiyet stratejisini uygulama ve tek başına lider olma ihtimali zayıf görünmektedir. AB ülkeleri, Rusya ve Çin gibi ülkelerin küresel ve bölgesel hâkimiyetleri giderek güçlenmekte dünya çok kutuplu bir yöne doğru ilerlemektedir. Şu da bir gerçektir ki hâkimiyet kurmak için sadece bir teoriyi esas almak yeterli değildir. Bütün küresel hâkimiyet teorileri aslında birbirinin tamamlayıcısıdır. Dünya hâkimiyetini kurmak isteyen bir gücün sadece enerji hâkimiyeti teorisi ile bunu gerçekleştirmesi mümkün görünmemektedir. Ancak,

³⁷Yavuz Gökçalp Yıldız, *Oyun İçinde Oyun Büyük Orta Doğu*, IQ Yayınları, İstanbul: 2004, s. 19-20.

diğer teorilerle sağlanabilecek etkin bir koordinasyon başarı ihtimalini arttıracaktır.

Kaynakça

Arı, Tayyar, "Petrol: Amerikan Politikalarının İtici Gücü", s.4, <http://www.tayyarari.com/2oill.doc>, erişim: 17.09.2007

Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık(Çev.), Sabah Yayınları, İstanbul 1998

Brzezinski, Zbigniew, "Hegemonic quicsand", *National Interest*, winter 2003/04.

Cordesman, Anthony H., *Middle Eastern Energy After the Iraq War: Current and Projected Trends*, January 30, 2004, Center for Strategic and International Studies, Washington DC: 2006

[http://www.csis.org/media/csis/pubs/meeafteriraq\[1\].pdf](http://www.csis.org/media/csis/pubs/meeafteriraq[1].pdf) 1- 35, Erişim:17.02.2008

Cömert, Servet, *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul: 2000

Denk, Nevzat, , *Yirmibirinci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul: 2000

Girgin, Kemal, *Çağdaş Politika ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1975

İlhan, Suat, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7.Dizi, Ankara, 1989

Gürlesel, Can Fuat, "Yeni Düzenin Sihirli Anahtarı: Petrol Ekonomisinin Analizi," kasım 2003, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAE)*, www.turksae.com/sql_file/1085043592petrolanalizi.ppt, 12.01.2007

Kissinger, Henry *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Varmı?*, Tayfun Evyapan (Çev.), I.b., METU Press, Ankara: 2002

Kuloğlu, Armağan, "NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", *Stratejik Analiz*, Cilt 5, No.54, Ekim 2004

Kuloğlu, Armağan ve Fatma Elif Salkaya, "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004

Laçiner, Sedat , "Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", *USAK Stratejik Gündem*,

<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=153>, 13.05.2008

Lesser, Ian O., Bruce R. Nardulli, and Lory A. Arghavan, "Sources of Conflict In The Greater Middle East", Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser(ed.), *Sources of Conflict in the 21st Century Regional Futures and U.S. Strategy*, s.180-230, Published by RAND 1998, erişim: 12.01.2008 http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR897/

Mackinder, Halford J., *Democratic Ideals and Reality*, Henry Holt and Company, New York, 1942

Noel, Pierre, "ABD Ve Dünya Petrol Güvenliği", , *Büyük Orta Doğu Projesi Bazı Veriler, Bazı Bilgiler ve Bazı Görüşler*, Derleyen: Kerem Topuz, İKSV,

http://www.iksv.org/hi/genel/kg/bildiri/kerem_topuz.doc, erişim.19.09.2007

Öztürk, Osman Metin. *Ordu ve Politika*, 2.b., Fark Yayınları, Ankara: 2006

Paul, James A. "Oil Companies in Iraq: A Century of Rivalry and War", *Global Policy Forum*, November 2003,
<http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/2003companiesiniraq.htm>
erişim:18.11.2007

Report of the White House National Energy Policy Development Group, 2001,
<http://www.eia.doe.gov/oiaf/demand.html>.Erişim:27.01.2007

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi,1989

Thayer, Bradley A., "The Pax Americana and the Middle East:U.S. Grand Strategic Interests in the Region After September 11", *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, Bar-Ilan University, Middleeast Security and Policy Studies No. 56 Ramat Gan, December 2003 s.1-58, <http://www.biu.ac.il/Besa/pax.pdf> erişim:26.11.2007

Yıldız, Yavuz Gökçalp, *Oyun İçinde Oyun Büyük Orta Doğu*, IQ Yayınları, İstanbul 2004,